

Anotacijos

Gedimino laišakai, sudarė ir iš lotynų kalbos vertė Sigitas Narbutas, įvadą ir komentarus parašė Darius Kuolys, iliustracijas piešė Marius Jonutis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023, 64 p. ISBN 987-609-425-344-7

Gedimino laiškų naujoji publikacija pasirodė jubiliejiniais Vilniaus metais, kurie tikrai paskatino *Vilnianos* temą moksliniame ir populiariame diskurse. Tekstų, iš kurių viename (antrajame iš žinomų, t. y. 1323 sausio 25 d. Gedimino laiške) pirmą kartą prieš septynis šimtmečius lotynų kalba paminėtas Vilnius – ir iš karto kaip valdovo miestas (*nostra civitas*) – leidinio pritikimas jubiliejaus progai neabejotinas. Bet naujos knygos sumanymas turi labai aiškią ne proginę, o bendrakultūrinę ir išliekamąją vertę. Jis liudija Gedimino tekstų gyvą recepciją ir visuomeninį aktualumą (atmintina viena iš Atgimimo laikų maksimų – tuomet ne kartą skambėję ir ant barikadų užrašyti žodžiai iš Gedimino laiško „Pirmiau geležis pavirs į vašką...“).

Ką siūlo naujasis leidinys? Atsivertę knygos dailininko Mariaus Jonučio stiliaus kiek „sakmišką“ (jei ne „pasakišką“) knygos viršelį randame rimtai parengtą originalią šaltinių lietuviškąją publikaciją. Toks sprendimas pasirinktas siekiant didesnės sklaidos, „visuomenei skirto“ leidinio pobūdžio.

Knygos turinį sudaro dvių žinomų mokslininkų indėlis. Tai Sigitto Narbuto vertimas iš lotynų kalbos ir Dariaus Kuolio įvadas bei komentaras. Toks svarus duetas duoda atitinkamą rezultatą. Turime trečiąją šių tekstų vertimą per nepilnus 60 metų. Marcelino Ročkos vertimas publikuotas 1966 m. leidinyje¹, 2003 m. savąjį variantą kapitaliniame akademiniam šaltinių leidime

¹ *Gedimino laišakai*, parengė V. Pašuta ir I. Štal, Vilnius: Mintis, 1966.

Chartularium pateikė Stephenas C. Rowellas². Minėtuose dviejuose leidiniuose pateikti ir originalų tekstai su kritiniu aparatu ir kt. O dabartinis leidinys susitelkia į tekstus, perteikiančius paties Gedimino valią bei žodžius – atsiskaityta atsakomųjų laiškų ir kontekstinių dokumentų, kurie publikuojami anksčiau leidimuose. Publikuojami 7 Gedimino vardu rašyti istoriniai dokumentai, kaip „šeštąjį Gedimino laišką“ pateikiant tekstą, sudarantį 1323 m. spalio 2 d. Vilniaus sutartį. Ateityje šis sprendimas gal nebus pripažintas kanoniniu ir toliau kalbėsime apie 6 laiškus bei kitus su „karaliaus“ Gedimino asmeniu susijusius raštus. Toks „kitas“ (ne Gedimino valia rašytas) yra ir paskutinis knygos tekstas, kuriame Gedimino žodžius perteikia savo ataskaitoje apie veiklą ir susitikimus su valdovu bei jo aplinka Vilniuje popiežiaus legatų pasiuntiniai (1324 m. lapkričio 3 d.).

Įvade „Apie Gedimino laiškus“ Kuolys pateikia dabartines žinias apie publikuojamus tekstus pristatantį apibendrinimą ir vertingas išvagas apie kultūros istorijai svarbius akcentus – nekrikščioniškojo karaliaus prisistatymą ir kartu pristatomą savosios valstybės įvaizdį, Gedimino vartojamą „politinį žodyną ir vaizdyną“, pagrindines adresatams perduodamas žinias ir programą, moralinę dimensiją, parašymo aplinkybes ir rezultatą. Visa tai – „svarbiausias tų laikų Lietuvos pasakojimas apie valdovą ir jo kurtą valstybę“ (p. 8).

Leidiny išties priartina tolimų Lietuvos Viduramžių šaltinius prie skaitytojo labiau nei 2003 m. akademinis leidimas. Tai yra logiškas žingsnis lietuviškojoje Gedimino tekstų recepcijoje. Jis gali paskatinti ir tolesnius žingsnius – galbūt dar vieną vertimo redakciją, galbūt leidimą su itin išsamiais komentarais, analizuojant šiuos pamatinius Lietuvos istorijai tekstus visais įmanomais požiūriais – diplomatiniais, retoriniais, politiniais, kultūriniais, kalbiniais, leksiniais, europinio konteksto, faktinių realijų (kodėl būtent tokie amatininkai kviesiti?), krikščioniškuoju ar net psichologiniu...

Skaitytojui šis leidinys patogiai, su reikiamais paaiškinimais ir pateikta interpretacija, pristato, kokią žinią per buvusius po ranka raštininkus ir diplomatus Gediminas norėjo pranešti kaimynams, Europai (jos miestiečiams ir vienuoliams), popiežiui. O mokslininkai turės medžiagos rašdami tyrimą apie trijų lietuviškųjų vertimų skirtumus, trūkumus ir privalumus, kurių nau-

² *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedemine illustrans. Gedimino laišškai*, tekstus, vertimus bei komentarus parengė S. C. Rowell, Vilnius: Vaga, 2003

jasis turi ne vieną, ir galės rengti dar tobulesnius leidimus ateityje. Gedimino laikai ir laiškai yra daugiasluoksniai, nevienaprasmiai ir jų tyrimuose bei interpretacijoje niekada nebus padėtas paskutinis taškas.

MINTAUTAS ČIURINSKAS

Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis. Monografinis tyrimas ir kritinis leidimas, parengė Kęstutis Gudmantas = Chronicle of the Grand Duchy of Lithuania and Samogitia. A Study and a Critical Edition, edited by Kęstutis Gudmantas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, 459 p., faks. ISBN 978-609-425-127-6

Publikuojamo senojo šaltinio esmę perteikia frazė iš Kęstučio Gudmanto tyrimo pavadinimo – tai pirmoji Lietuvos istorija nuo legendinių ištaukų. Tad šia knyga užpildoma svarbi Lietuvos metraščių publikavimo spraga. Besidomintiems Lietuvos istorija geriau pažįstami anksčiau publikuoti XV a. sukurto Trumpojo Lietuvos metraščių sąvado ir XVI a. atsiradusio Plačiojo sąvado (dažniausiai vadinamo Bychoveco kronika) tekstai. O šioje mokslinėje publikacijoje pateikiamas Vidurinis sąvadas. Šis leidinys bus etapinis veikalas Lietuvos istoriografijos istorijos tyrimuose, tikslinantis mūsų supratimą apie vieningo Lietuvos istorijos pasakojimo susidarymą.

Knygą (po trumpos pratarmės) pradeda išsamus mokslinis tekstas (p. 11–99) rodo, koks kruopštus ir visapusiškas yra atliktas metraščių tyrimas bei ligšiolinių tyrimų įvertinimas, verifikavimas. Tad kartu su šaltiniu turime publikuotą tikrą monografiją, atsakančią į visus skaitytojui galinčius kilti klausimus, į kuriuos tegali atsakyti naujausias, ankstesniuosis revizuojantis, mokslo darbas: kokios buvo Viduriniojo sąvado redakcijos, kokie nuorašai, koks yra ir kuo svarbus publikavimui pasirinktasis Raczyńskių, arba Poznanės nuorašas ir kt. Svarbu, kad šis mokslinis tekstas, tik kiek sutrumpinta versija, pateiktas ir anglų kalba (p. 101–142). „Publikavimo principuose“ (taip pat dviem kalbomis, lietuviškai ir angliškai) aptartas faksimilės pateikimas, transkripcija ir vertimas.

Toliau knygoje yra pateikiamas šaltinio originalas: faksimilė ir, paraleliai, atidžiai parengta ir šaltinio transkripcija (p. 150–283). Toliau įdėtas puikus, atsižvelgiantis į metraštinio pasakojimo teksto specifiką ir tam tikrą ritmą, lietuviškasis vertimas su vertingais komentarais, kurie dažnai puslapyje užima

daugiau vietos nei komentuojamas metraščio tekstas (p. 287–403). Knygos pabaigoje – visi akademiniai publikacijai būdingi pagalbiniai priedai: paaiškintos leidinio santrumpos, sutartiniai ženklai, pateikti šaltinių, literatūros sąrašai. Svarbus pagalbinis priedas – „Fantastinė Lietuvos didžiųjų kunigaikščių genealogija pagal Raczyńskių nuorašą“. Yra asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės.

Knyga net eiliniam skaitytojui teiks progą susipažinti su trijų lietuviškųjų metraščių kūrybos „etapuose“ gimusių tekstų santykiu, kaip jie pildėsi legendiniais ir istoriniais faktais, stebėti, anot tyrimo autoriaus, nuolatinio tobulinimo, „gludrinimo“ procesą.

Viduriniajame sąvade legendiniai ir istoriniai siužetai suliejami jau į ištisinę istorinį naratyvą, dėl Lietuvos kultūrinės specifikos surašytą rusėnų kalba. Jame gimsta pirmoji LDK istorija nuo legendinių laikų iki XV a. vidurio (1446 m.), kuri vėliau bus pratęsta iki XVI a. ketvirto–penkto dešimtmečio įvykių.

Tad turime koreliuojantį su kitomis Europos šalimis, bet kartu labai įdomų europinį reiškinį, Šiaurės Renesanso šalies fenomeną su įžvelgiamu turtingu viduramžišku šio labai savito popagoniškosios christianizacijos procesų perkeisto krašto kultūriniu šleifu.

Vaizdžiai tariant, būtent iš šios knygos, joje publikuojamo metraštinio pasakojimo, skaitytojas sužinos ir kada pirmą kartą kunigaikščio Gedimino sapne ant Vilniaus kalvos užkukė didžiulis geležinis vilkas, ir kas dėjosi po to.

Fundamentali mokslinė publikacija parodo aukštą lietuviškųjų, visų pirma paties parengėjo, metraščių tyrimo lygį, kuris tikrai gretintinas su geriausiai žinomais šios srities pavyzdžiais ir juos pranoksta daugeliu savybių, susijusių su patikimumu, kompleksiskumu. Svarbu, kad leidinys (išskyrus, ir tai natūralu, lietuviškojo vertimo dalį ir kai kuriuos kitus tekstus) yra dvikalbis, moksliniai rezultatai viso pasaulio mokslininkams pateikti ir angliškai. Tai bus patikimas pagrindas tolesnėms šio, vieno esminių, senosios Lietuvos kultūros reiškinų interpretacijoms – kultūrologinėms, politinėms, literatūrologinėms, net religinėms, mitologinėms ir visokioms kitokioms.

MINTAUTAS ČIURINSKAS

Žvaigždės pakeičia skeptrus: 1695 m. Kražių kolegijos rankraščio poezija, sudarė ir parengė Ona Dilytė-Čiurinskienė, iš lotynų ir lenkų kalbos vertė Ona Dilytė-Čiurinskienė, Regina Koženiauskiene, Sigitas Narbutas, komentarus

rašė Ona-Dilytė-Čiurinskienė, Regina Koženiauskienė, 2024, 423 p.: iliustr., santr. angl. k. ISBN 978-609-425-293-8

Šioje dailiai iliustruotoje knygoje, sudarytoje ir parengtoje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštijos tyrinėtojos Onos Dilytės-Čiurinskienės, skaitytojui atsiveria XVII a. jėzuitiškosios raštijos lobiai, iki šiol buvę prieinami tik siauram specialistų rateliui. Pirmą kartą lietuviškai prabyla penki poezijos ciklai iš 1695 m. Kražių kolegijos rankraščio. Šiame įspūdingos apimties rinkinyje, šiandien saugomame Krokuvos Čartoriskių bibliotekoje, sutelkta Kražių kolegijos studentų poezija, parašyta ir sueiliuota pagal aukštus XVII a. retorikos standartus, kuriuos išmanyti reikalavo jėzuitiškas išsilavinimas. Kokybiški ir įvairove stebinantys kūriniai lenkų ir lotynų kalbomis atskleidžia ne tik išskirtinius studentų sugebėjimus, bet ir jų retorikos dėstytojo Petro Puzinos (1664–1717) sėkmę vedant mokinius savarankiškos kūrybos keliu.

Knyga *Žvaigždės pakeičia skeptrus* suplanuota ir suformatuota taip, kad būtų patogi ir prieinama ne vien LDK raštiją tyrinėjantiems specialistams, bet ir savo krašto kultūra besidominčiam smalsiam skaitytojui. Norintys geriau suprasti Kražių kolegijos kultūrinę svarbą, išskirtinumą ir kiekvieno iš pristatomų poezijos ciklą savitumą, išsiaiškinti, ką šiandien žinome apie jėzuitų edukaciją ir Petro Puzinos ugdytus aštuonis gabius jaunuolius, puikų įvadą ras dviejuose pristatomuosiuose Onos Dilytės-Čiurinskienės ir Živilės Nedzinskaitės skyriuose. O susidomėjusius poezija pradžiugins patyrusių vertėjų, Sigitos Narbuto, Onos Dilytės-Čiurinskienės ir Reginos Koženiauskienės atlikti vertimai iš lotynų ir lenkų kalbos, taikliai perteikiantys jėzuitų poezijos sąmojų ir eleganciją, pateikti greta tekstų originalo kalba.

Pirmajame skyriuje XVII–XVIII a. lotyniškosios poezijos tyrinėtoja Živilė Nedzinskaitė pristato LDK retorinę tradiciją Baroko epochoje ir atskleidžia, kaip ji atsispindi Kražių kolegijos studentų kūryboje. Rankraštyje surinktų kūrinių etinis ir estetinis tikslas persipina su LDK jėzuitiškos edukacijos ir barokinio stiliaus principu *docere – delectare – movere* (mokyti – džiuginti – jaudinti). Tam, kad pasiektų tokio rezultato, studentai turėdavo pereiti kelias mokymosi pakopas: klasikinių autorių skaitymą (*lectio*), pratybas (*exercitatio*), mokantis pasirinktus tekstus atmintinai, geriausių sentencijų atrinkimą ir išsirašymą (*annotatio*) ir galiausiai imitaciją (*imitatio*) – savarankišką kūrybą, remiantis išmoktais principais. Būtent pastarąją pakopą išreiškia Kražių rankraščio poezija.

Antrasis skyrius smulkiau aptaria, kuo išskirtiniai penki knygoje aptariami poezijos ciklai. Skirtingi žanrai, kuriuos pasitelkė studentai, įvairuoja nuo epinių poemų iki emblemų ir humoristinių epigramų, taip pat stebina temų gausa. Ona Dilytė-Čiurinskienė teigia, jog savo margumu ir įvairove šie kūriniai demonstruoja kūrybingą „jėzuitiškosios misijos refleksiją ir norą ją kuo išradingiau įprasminti poetiniu žodžiu ir vaizdu“.

Didžiausią knygos dalį sudaro poezija. Pirmasis kūrinys, su kuriuo susipažins skaitytojas, – tai „Skaistaus ir angeliško mūsų karalaičio šventojo Kazimiero lelija, triumfuojanti prieš Kupidoną ir mirtį, arba jo garbei sugiedota poema su epigramų priedu“, barokiniu stiliumi parašyta, alegorijų prisodrinta epinė poema apie šventojo karalaičio gyvenimą ir kovą su „daktaru šarlata nu“ – nusidėti gundančiu Kupidonu. Poemą išvertė Sigitas Narbutas. Toliau seka epigraminis ciklas „Daugialypis Dievo pirštas, Jėzaus draugiją patvirtinantis, Jėzaus Draugijos retorių poetine plunksna nupieštas šios malonės metinėms paminėti“. Tai – Jėzaus Draugijai skirtas proginis kūrinys „Dievo piršto“, arba Dievo valios, tematika.

Ovidijaus įkvėptas aštuonių poetinių laiškų ciklas „Merkurijus, šv. Pranciškaus Bordžijos šventės dieną Jėzaus Draugijos retorių aprūpintas to paties šventojo laiškais, kuriuos turi sunešioti pirmyn ir atgal“ susirašinėjimu tarp palaimintojo Pranciškaus Bordžijos ir Ignaco Lojolos reflektuoja gyvenimo tuštybę ir tikrąją prasmę. Priešpaskutinis kūrinys, „Palaimintojo Stanislovo Kostkos kelionių žemėlapis, nubraižytas pamaldžia ir klusniai iš paskos sekančia Jėzaus Draugijos retorių plunksna“, emblemomis apmąsto palaimintojo Stanislovo Kostkos „gyvenimo ir šventumo kelionę“. (Pastaruosius tris kūrinius išvertė Ona Dilytė-Čiurinskienė.) Pabaigai santūrią šypsena kelia „Padorūs pašmaikštavimai kuklioms Užgavėnėms pagardinti, sudaryti iš smagių pokalbių ir nutikimų, lenkiškomis eilėmis į vieną konspektą surinkti Jėzaus Draugijos retorių“, – daugiausia lenkų kalba užrašytų šmaikščių ir saviironiškų epigramų rinktinė (iš lenkų ir lotynų kalbų išversta Reginos Koženiauskiėnės).

Knyga ne tik praturtina skaitytoją geresniu suvokimu apie Jėzaus Draugijos kultūrinį paveldą, bet ir džiugina bei jaudina savo grožiu, įvairove, šmaikštumu ir minties gelme – galima tik stebėtis, kaip gerai Petro Puzinos studentai išmoko savąsias retorikos pamokas.

VAIVA VASILIAUSKAITĖ

Pirmasis Juozapato Kuncevičiaus gyvenimo aprašymas Relatio (1624). Palaimintojo Juozapato kankinystės poezija XVII a. knygelėje Rhythmus: studija, Relatio komentuos leidimas, vertimas iš lotynų kalbos; straipsnis, Rhythmus kopija ir perrašas, poetinis vertimas iš lotynų kalbos, parengė Mintautas Čiurinskas ir Ona Dilytė-Čiurinskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023, 224 p., iliustr, faks. ISBN 978-609-425-373-7

2023 m., minint 400 metų šv. Juozapato Kuncevičiaus kankinystės Vitebske jubiliejų, buvo parengtas kompleksinis leidinys, pristatantis ankstyvus ir iki tol mažai žinotus šventajam skirtus tekstus. Pirmą kartą lietuvių kalba paskelbti ir išsamiai aptarti ankstyviausias 1624 m. išspausdintas šv. Juozapato gyvenimo ir kankinystės aprašymas *Relatio* bei šventajam skirta kankinystės poezija retoje, mažai žinomoje XVII a. pab. knygelėje *Rhythmus*.

Po rengėjų pratarmės, paaiškinančios aptariamo leidinio atsiradimo aplinkybes, knygoje publikuojamas išsamus studijinis tyrimas (p. 13–71), skirtas minėtam lotyniškajam 1624 m. šaltiniui *De nece [...] Iosaphat Kuncewicz [...] relatio* (sutrumpinto pavadinimo vertimas – *Apie didžiai gerbiamo tėvo Juozapato Kuncevičiaus [...] nužudymą [...] pranešimas*) aptarti. Mintautas Čiurinskas pristato ne tik lotyniškojo leidinio turinį, jo sudėtinės dalis, bet ir tiria problemišką autorystės klausimą bei pagrindinio teksto santykį su lotyniškuoju „prototipu“, metropolito Juozapo Velamino Rutskio nusiųstu į Romą 1623/1624 m. sąvartoje (šis pilnas tekstas publikuojamas kaip leidinio priedas, p. 202–212). Ne ką mažiau svarbus studijoje aptariamas lotyniškojo teksto santykis su lenkiškąja „pranešimo“ versija *Relacia o zamordowaniu okrutnym [...] Iosaphata Kuncewicza (Pranešimas apie žiaurų [...] Juozapato Kuncevičiaus nužudymą)*, kuri tyrėjams iki tol buvo žinomesnė. Abiejų tekstų – lotyniškojo *De nece* ir lenkiškojo *Relacia* – palyginimas leidžia konkrečiau kalbėti ir apie skelbiamo šaltinio reikšmę beatifikacijos procesui bei recepciją, įtaką vėlesnei Juozapatui Kuncevičiui skirtai literatūrai ir kt.

Šaltinio publikaciją (p. 76–145) sudaro paralelinis lotyniškojo spaudinio *De nece* tekstas ir jo vertimas. Prieš tai (p. 72–74) yra pateikti skelbimo principai. Lotyniškąjį tekstą lydi tekstiniai komentarai, be įvairių probleminių teksto ir jo perskaitymo vietų, juose atspindėti pagrindiniai skirtumai lyginant su minėtuoju „prototipiniu“ tekstu (knygoje sutrumpintai įvardijamu kaip *Vita et mors*) bei svarbesnieji skirtumai lyginant su vienalaikiu lenkiškuoju

spaudiniu *Relacia*. Lietuviškasis Mintauto Čiurinsko vertimas, kuris labiausiai ir gali rūpėti lietuvių skaitytojui, papildytas dalykiniais komentarais. Tyrimą ir šaltinio publikaciją papildė dar vienas nedidelis, bet temišškai susijęs priedas – metropolito Rutsckio laiško, kuriame pirmą kartą popiežiui pranešama apie bendražygio Polocko arkivyskupo Juozapato nužudymą, publikacija su vertimu (p. 199–201).

Antroji knygos dalis (p. 147–197) – „poetinė“ ir taip pat nauja su Kuncevičiumi susijusios raštijos tyrimų požiūriu. Joje skelbiamas pilnas nedidelis Kuncevičiui skirtos poezijos leidinukas *Rhythmus (Ritmas apie palaimintą kankinį Juozapatą [...] iš lenkų kalbos į lotynų [...] išverstas [...] šviesaus atminimo Jokūbo Sušos [...])*. Jis yra vėlesnis (išėjęs po Sušos mirties 1687 m.), parengtas praėjus keliems dešimtmečiams po 1643 m. įvykusios beatifikacijos, kai buvo rengiamasi būsimo šventojo kanonizacijai. Ina Kažuro yra nustačiusi, kad leidinys buvo išspausdintas Vilniuje, čia veikusioje Bazilijonų spaustuveje, ir dabar yra identifikuoti du jo egzemplioriai. *Rhythmus* sudaro lenkiškasis originalas su kone pažodiniu šių eilių vertimu į lotynų kalbą, bet po to dar išspausdinta *Ode Sapphica* („Sapfinė odė“) – jau kitokios poetikos, bet to paties lenkiškojo kūrinio antroji lotyniškoji variacija. Šis hagiografinės poezijos leidinys, iki šiol mažai žinomas, Onos Dilytės-Čiurinskienės įvadiniame straipsnyje pristatomas išsamiau, aptariami abu teksto variantai – lenkiškasis originalas ir du lotyniškieji vertimai, eilių turinys, kūrinio istorija, galimi šaltiniai, teksto poetika, ryšys su kitais poetiniais tekstais. Greta lotyniškojo teksto transkripcijos publikuojamas straipsnio autorės poetinis vertimas, leidžiantis su ankstyvosiomis pal. Juozapato kankinystei skirtomis eilėmis susipažinti ir negalintiems skaityti šaltinio originalo kalbomis.

Knyga iliustruota aptariamų senųjų spaudinių vaizdais – pirmuoju Juozapato ir jo kankinystės scenų atvaizdu (kuris panaudotas ir viršelyje), vėlesniais portretais spaudiniuose, pirmosios beatifikacijai skirtos biografijos spaudinio ir vėlesnių juozapatinės raštijos knygų atvaizdais. Ten, kur reikalinga, iliustracijos bent trumpai pakomentuotos, išversti poetiniai paratekstai (p. 150). O nedidelio, reto *Rhythmus* senojo leidinio pateikta visa faksimilė (p. 189–197).

Prozinio ir poetinio šventajam skirtų tekstų šiuolaikinis „konvoliutas“, kaip pastebėta ir įvadiniuose tekstuose (p. 10, 148), tarsi atspindi senųjų spaudinių, kuriuose poetiniai tekstai buvo dedami greta prozos, tradiciją ir reprezentuoja skirtingas Juozapato Kuncevičiaus kankinystei skirtos hagiografinės raštijos

formas. Ši jungtinė publikacija yra svarbus ir įdomus šv. Juozapato metų, Lietuvoje paminėtų valstybiniu mastu, mokslinis rezultatas, papildantis anksčiau išėjusius mokslo leidinius³ ir atskiruosius tyrimus (kurių didelė dalis paminėti ir panaudoti leidinyje). Visi jie mokslo ir plačiau visuomenei pristato su unity veikla ir su šv. Juozapato gerbimu LDK bei ATR susijusius kultūrinius lobius, istorines asmenybes, hagiografinį palikimą. O vertimai praturtina senųjų Lietuvos barokinių tekstų, kuriuos galima perkaityti ir lietuviškai, visumą.

ELEONORA TERLECKIENĖ

Mintautas Čiurinskas, *Europinė Oršos pergalės (1514) propaganda ir Lietuvos kultūra*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, 207 p., iliustr. ISBN 978-609-425-387-4

Monografijoje 1514-aisiais prie Oršos pasiekta Lietuvos karinė pergalė prieš Maskvos Didžiąją Kunigaikštystę pirmąsyk nagrinėjama kaip kultūrinis reiškinys. Dėmesys sutelkiamas į šiai pergalei išgarsinti skirtus tekstus. Tyrimas pagrįstas visais prieinamais šaltiniais – ne tik senaisiais spaudiniais, bet ir laiškais, kuriais žinią apie pergalę skleidė tiek valdovo kanceliarija, tiek pavieniai asmenys. Parodoma, kaip sėkminga propagandinė kampanija pergalę karo lauke pavertė ir užsienio politikos pergale. Šioje kampanijoje pastebimi ir kultūrinių epochų kaitos ženklai, liudijantys tuo metu vykusį Lietuvos perėjimą iš Viduramžių į Renesansą. Būtent po Oršos pergalės Lietuvos politinis elitas ima vis aiškiau suprasti, kad kraštui reikalingi savi autoriai, galintys Europoje lotyniškais tekstais įtvirtinti valstybės interesus atitinkantį pasakojimą.

Monografijoje pristatoma ir analizuojama įvairių šaltinių visuma, aptariamoms atskirų tekstų atsiradimo aplinkybės, jų autorių sąveika. Sykiu keliami ir svarstomi mūsų kultūros istorijai svarbūs klausimai: koks Oršos pergalei skirtų tekstų santykis su Lietuva, Lietuvos kultūrine erdve, kaip Lietuva juose vaizduojama ir pasauliui pristatoma, kurie tekstai po Europą sklido plačiau. Atliktas tyrimas leidžia teigti, kad į LDK atvykusių ir Vilniuje apsistousių

³ Andriejus Mlodzianovskis, *Palaimintojo kankinio Juozapato, Polocko arkivyskupo, gyvenimo ir mirties simboliniai atvaizdai: šaltinis, vertimas ir studija*, sudarė Jolita Liškevičienė, [tekstų autoriai Remigijus Černius, Mintautas Čiurinskas, Ona Daukšienė, Jolita Liškevičienė], Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015; *Kultūrų kryžkelė: Vilniaus Švč. Trejybės šventovė ir vienuolynas*, (Kolektyvinė monografija), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.

autorių kūryba, šlovinanti Oršos pergalę, gali būti siejama su lotyniškosios poezijos pradžia Lietuvoje.

Kultūrinė pergalės reikšmė apibendrinama knygos skyriuje „Karas ir kultūra“. Prieinama prie išvados, kad po Oršos pergalės sukurta raštija buvo europinio lygmens reiškinys: tekstus rašė autoriai, priklausę Krokuvos, Romos, Vienos ir kitiems humanistų rateliams. Mintauto Čiurinsko monografija išryškina lietuviškąjį šių tekstų dėmenį, kuris liko nutylėtas naujausioje lenkiškoje Oršos pergalės šaltinių publikacijoje⁴. Taigi jo knyga sudaro galimybę pamatyti, įvertinti ir propagandinės kampanijos vietą LDK kultūroje.

DARIUS KUOLYS

Oršos pergalės (1514) šaltiniai: poezija, proginiai ir naujienų spaudiniai = Fontes victoriae apud Orsham A. D. 1514: carmina, editiones occasionales et libelli nuntiorum, sudarė ir parengė, [įvadą ir komentarus parašė] Mintautas Čiurinskas, iš lotynų kalbos vertė Mintautas Čiurinskas, Ona Dilytė-Čiurinskienė, Eugenija Ulčinė, iš vokiečių kalbos vertė Vilija Gerulaitienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, 343 p., iliustr. ISBN 978-609-425-386-7

XVI a. pradžios šaltinių rinkinyje visų pirma pateikiami visi išlikę grožiniai tekstai, kuriuos poetai humanistai sukūrė prieš Oršos mūšį ir po jo, siekdami pašlovinti ir pergalę, ir nugalėtojus. Kūrinius šia proga rašė bent devyni poetai. Daugelio jų eilės buvo publikuotos 1514–1515 m. išleistuose poezijos rinkiniuose. Visi Oršos pergalėi savo tekstus skyrę poetai – ne lietuviai ir kilę ne iš Lietuvos. Tačiau bent keturi autoriai kūrė mūšio metu būdami Lietuvoje, daugiausia Vilniuje, kur vyko ir pergalės triumfo renginiai. Būtent jų tekstai gali būti laikomi pirmaisiais humanistinės poetinės kūrybos Lietuvoje faktais, liudijančiais pačios LDK kultūros modernėjimą.

Leidinyje publikuojami visų poetinių kūrinių originalūs lotyniški tekstai su vertimais į lietuvių kalbą. Didžiąją dalį šių tekstų proza į lietuvių kalbą išvertė knygos sudarytojas Mintautas Čiurinskas. Kitų tekstų poetinius ver-

⁴ *Epinikia orszańskie, czyli wiersze o pamiętnej klęsce Moskali*, opracowanie tekstu, wstęp i komentarz Zofia Głombiowska, (*Polonorum Bibliotheca Latina*), Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2019.

timus pateikė Ona Dilytė-Čiurinskienė. Beveik visi vertimai skelbiami pirmą kartą. Anksčiau lietuvių skaitytojui buvo pažįstami tik Eugenijos Ulčinaitės išversti Jono Visliciečio tekstai bei vienas taip pat jos išverstas Jokūbo Pizono eilėraštis (šie vertimai įtraukti į knygą). Pirmą kartą publikuojamas ir vienintelis šio leidinio rankraštinis šaltinis – Lenkijos kanclerio vyskupo Motiejaus Dževickio rankraštiniam kodekse išlikęs eilėraštis, tikėtina, rašytas Vilniuje.

Knygoje skelbiami ir du proziniai tekstai, iš kurių apie Oršos pergalę Europa sužinojo daugiausia. Tai Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto laiškas popiežiui ir popiežiaus pasiuntinio laiškas, rašytas iš Vilniaus draugui humanistui į Romą. Šie du laiškai 1515-aisiais atskirais leidiniais buvo išspausdinti Romoje, o kartu – dar ir Bazelyje.

Leidinyje taip pat publikuojami du vokiški naujienų spaudiniai, kuriuos iš senosios vokiečių kalbos išvertė Vilija Gerulaitienė. Jie demonstruoja, kaip šiuolaikinių laikraščių pirmtakai pirmą kartą perteikė karinį įvykį Lietuvoje, kartu paliudija tuometinėje Europoje Oršos pergalei skirtą dėmesį.

Knygoje aptariami visi ligšioliniai tekstų leidimai, nurodomos jų internetinės prieigos, įvardijami svarbiausi išlikusių variantų tekstiniai skirtumai, o vertimas aprūpintas dalykiniu istoriniu komentaru. Publikuojami šaltiniai ir jų publikavimo ypatumai aptariami išsamiaje įvardiniame tekste.

Šis šaltinių rinkinys svarbus tiek tolesnėms XVI a. LDK kultūros studijoms, tiek to meto Lietuvos, Maskvos ir Vakarų Europos santykių tyrinėjimams.

DARIUS KUOLYS

Mokymo metodas Lietuvos provincijos pijorų mokykloms. Apšvietos edukacijos naujovės, sudarė, iš lotynų kalbos vertė, komentarus parengė ir įžanginį straipsnį parašė Asta Vaškeliėnė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, 270 p., faks. ISBN 978-609-425-256-3

2024 m. pasirodė šaltinio publikacija, atspindinti Apšvietos edukacijos naujovės XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Leidinį pradeda išsamus įžanginis straipsnis lietuvių ir anglų kalbomis „Humanistinė edukacija ir literatūrinė praktika Lietuvos pijorų mokyklose“ („Humanistic Education and Literary Practice in Lithuanian Piaristic Schools“). Straipsnyje ne tik aptariamas skelbiamo šaltinio originalumo klausimas, jo turinys, pijorų ugdymo

tradicija, bet ir pristatyti ryškiausi XVIII a. Lietuvos pijorų literatūros žanriniai bei stilistiniai ypatumai, susiję su progine kūryba kaip neatsiejama to laiko edukacijos ir kultūrinės raiškos dalimi.

Esminė mokslinės publikacijos dalis – šaltinio *Mokymo metodas Lietuvos provincijos maldingosioms mokykloms* (*Methodus docendi pro Scholis Piis provinciae Litvanae*) vertimas iš lotynų kalbos, pateiktas kartu su originalaus teksto vaizdų kopijomis ir lydimas išsamių vertimo komentarų. Knygą užbaigia įprasti tokiems leidiniams elementai: literatūros sąrašas ir asmenvardžių rodyklė.

Mokymo metodą Lietuvos provincijos maldingosioms mokykloms Lietuvos pijorai parengė reaguodami į Lenkijos pijoro Stanislovo Konarskio veikalą *Apaštalinės vizitacijos nurodymai* (*Ordinationes visitationis apostolicae*, Varšuva, 1753–1754), skirtą Lenkijos provincijos pijorams. Lietuvos pijorų provincija, 1736 m. atsiskyrusi nuo Lenkijos pijorų ir tapusi savarankiška, jautė būtinybę turėti mokymo procesą ir turinį reglamentuojantį dokumentą, atitinkantį savojo krašto specifinę situaciją ir poreikius. Lietuviškoji versija buvo parengta gerokai sutrumpinant ir koreguojant Konarskio darbo IV dalį. Parengti Lietuvai skirtą *Mokymo metodą* turbūt neatsitiktinai buvo patikėta Vilniaus pijorui Jurgiui Ciapinskiui, garsiam to meto poetui ir pedagogui. Ši knygelė buvo išspausdinta Vilniaus pijorų spaustuvėje 1762 m.

Mokymo metodas Lietuvos provincijos maldingosioms mokykloms yra svarbus kultūros ir švietimo istorijos šaltinis, vaizdžiai atskleidžiantis XVIII a. antrojoje pusėje vykusius visuomenės mentaliteto pokyčius ir pastangą modernizuoti pijorų mokyklų struktūrą ir mokymo turinį. Tai vienas iš svarbiausių edukacinės permainas atspindinčių dokumentų, paskelbtų iki Edukacinės komisijos, jau pasaulietinės švietimo organizacijos, įsteigimo. Šis šaltinis aktualus daugeliu aspektų: jis atskleidžia retorikos ir poetikos, istorijos, matematikos, kosmografijos, geografijos ir kitų disciplinų vietą ir traktuotą Apšvietos idėjų veikiamoje mokymo programoje, atspindi naują požiūrį į mokytojų ir mokinių tarpusavio santykius, etines ir estetines vertybes, diegtas to meto mokyklos bendruomenėje. Knygoje rekomenduojami vadovėliai ir parankinė medžiaga, be kita ko, teikia duomenų apie mokyklų bibliotekų būklę ir pijorų vienuolijos finansines galimybes. Tad publikacija mums leidžia pažvelgti į pijorų pagrindinės veiklos „virtuvę“ – kaip jie patys vykdė savo misiją, organizavo ir reglamentavo visą su mokymu susijusį procesą, kuo skyrėsi nuo konkurentų švietimo srityje jėzuitų, kuo buvo panašūs.

Galima tikėtis, kad šio šaltinio publikacija su vertimu į lietuvių kalbą bus ne tik naudinga akademiniam skaitytojui – mokslininkams, studentams, doktorantams, bet įdomi visiems, kurie gilinasi į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros ir švietimo istoriją.

MINTAUTAS ČIURINSKAS